

УДК 94(100)“1914/1915”:355.313(477)(093.3)

ЩОДЕННИК ВОЛОДИМИРА СТЕФАНИШИНА ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ІСТОРІЇ ЛЕГІОНУ УСС У 1914–1915 рр.

Ігор ПЕТРІЙ

*Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка,
вул. Драгоманова, 5, м. Львів, 79601, Україна, тел. (032) 239-43-59,
ел. пошта: ihor.petriy@gmail.com*

Досліджено щоденник підхорунжого Легіону Українських Січових Стрільців Володимира Стефанишина за вересень 1914 – квітень 1915 рр. Розглянуто біографію автора, коротко аналізується зміст джерела, світоглядні позиції автора та події, які він описує. У додатку опубліковано найбільш інформативні та репрезентативні уривки щоденника.

Ключові слова: Перша світова війна, Українські Січові Стрільці, мемуарна література, щоденник.

Історія участі Легіону Українських Січових Стрільців у Першій світовій війні не завжди досліджувалась однаково прискіпливо та незаангажовано. Багато цінних історичних праць та джерел було опубліковано у міжвоєнний період, наприклад, книгу Осипа Думіна¹, спогади Михайла Галущинського² та Степана Шухевича³, низку матеріалів у “Історичному календарі-альманаху Червоної Калини” та “Літописі Червоної Калини”. Натомість після входження Західної України до складу СРСР дослідження цієї тематики призупинилося. Для радянської історичної науки історія стрілецтва була небажаною темою, а сам Легіон отримав в історіографії оцінку “шпигунських банд”, створених за порозумінням “українських буржуазних націоналістів” та розвідувального відділу австро-угорського Генерального штабу для диверсійної роботи в тилу російської армії⁴. Центр досліджень історії Легіону УСС перемістився в середовище української діаспори, серед видань, які з’явилися в цей час, виокремимо монографію Степана Ріпецького та збірник “За волю України”, що вийшов під його ж редакцією⁵.

Від початку 1990-х рр., коли ідеологічні обмеження перестали впливати на розвиток історичної науки, регулярно з’являються нові наукові праці, присвячені історії Легіону УСС, у яких використовуються матеріали фондів архівів та бібліотек України. Регулярно впроваджуються до наукового обігу нові джерела до історії участі січового стрілецтва у воєнних діях. Попри це, джерельна база до теми вичерпана не повністю, і можемо стверджувати, що існують джерела, які заслуговують на більш прискіпливу увагу, однак із низки причин дослідники їх використовують не дуже активно.

¹ Думін О. *Історія легіону Українських Січових Стрільців. 1914–1918.* – Львів, 1936. – 375 с.

² Галущинський М. *З українськими січовими стрільцями: Спогади з рр. 1914–1915.* – Львів, 1934. – 216 с.

³ Шухевич С., Др. *Видиш Брате мій (8 місяців серед УСС-ів).* – Львів, 1930. – 232 с.

⁴ Осечинский В. К. К вопросу об историографии западноукраинских земель в период первой мировой империалистической войны // *Наукові записки Львівського Державного Університету імені Івана Франка.* – Львів, 1949. – Том XVII. Серія історична. Вип. 4. – С. 26.

⁵ Ріпецький С. *Українське Січове Стрілецтво: Визвольна ідея і збройний чин.* – Нью Йорк, 1956. – 360 с.; *За волю України: Історичний збірник УСС: В 50-ліття збройного виступу Українських Січових Стрільців проти Москви. 1914–1964* / гол. ред. С. Ріпецький. – Нью Йорк, 1967. – 608 с.

Одним із таких джерел є щоденник підхорунжого УСС Володимира Стефанишина, який зберігається у фондах Центрального державного історичного архіву України, м. Львів⁶. Це джерело вже відоме історикам, хоча не надто активно використовується в дослідженнях. Перш за все, на заваді стає неправильна атрибуція пам'ятки: незважаючи на те, що автор щоденника чітко написав своє прізвище на першій сторінці, упорядники фонду, укладаючи заголовок архівної справи, подали його прізвище як "Стефаник". Помилку досі не виправлено, і навіть Микола Лазарович, автор ґрунтовного монографічного дослідження, згадав серед осіб, які служили в Легіоні протягом 1914–1918 рр., і неіснуючого Володимира Стефаніка⁷.

Автор пам'ятки народився у Станіславові (тепер – Івано-Франківськ) 14 січня 1898 р. і закінчив Станіславівську українську гімназію⁸. На 1914 рік В. Стефанишин не був зобов'язаний служити в регулярній армії, оскільки йому було лише 16 років, але коли розпочалася Перша світова війна, він був серед добровольців, які зголосилися до участі в Легіоні УСС. Його щоденник охоплює період від початку вересня 1914 р. до початку квітня 1915 р. і описує події у Східній Галичині, на Закарпатті та в Угорщині. Перший запис автор зробив 8 вересня, перепоївши при цьому події кількох попередніх днів. Свій виклад він розпочав описом виїзду зі Станіслава до Стрия, де стрільці 3 вересня прийняли присягу, а після цього вирушили на Закарпаття для проходження короткотривалої військової підготовки, яка відбувалася в районі сіл Горонда та Мезетеребеш (тепер – с. Страбичово; обидва – Мукачівського району Закарпатської області)⁹.

У щоденнику В. Стефанишина описано низку ключових подій, пов'язаних з історією Легіону, та відображено реакцію автора на них. Наприклад, на початку вересня командування Легіону зіштовхнулося з непередбаченими обставинами: незважаючи на те, що кількість бажаних долучитися до Легіону сягнула 28 тисяч, австро-угорське командування обмежило його чисельність 2 тисячами осіб. Постало питання про те, кого з добровольців залишити в лавах УСС. За спогадами С. Шухевича, передусім вирішили залишити у складі Легіону осіб, які походили з територій, що на той момент уже були захоплені російськими військами¹⁰. З-поміж решти добровольців, які залишилися в Легіоні, рівні частини склали селяни та представники інтелігенції, за висловом С. Шухевича, "з огляду на евентуальну пропагандистичну задачу легіону", виконання якої покладалося передусім на більш освічену молодь¹¹. Однак за іншими даними, перед першими боями за участю січових стрільців цей показник наближався до 70 %¹².

Рішення про відмову командування Легіону від добровольців-селян на користь інтелігенції викликало бурхливий внутрішній протест автора, незважаючи на те, що він теж належав до цього прошарку: "І що вони скажуть тепер, ті Гуцули, що з таким запалом горнулися до нас, що тільки набідувались, наголодувались в дорозі? Що скажуть вони всі, як прийдесть ся їм з нічим вертати, з одною сьвідомістю хиба, що їх

⁶ Центральный державный историчный архив Украины, м. Львів (далі – ЦДАІЛ), ф. 353 (Легіон Українських Січових Стрільців), оп. 1, спр. 241.

⁷ Лазарович М. В. *Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба*. – Тернопіль, 2005. – С. 502.

⁸ Лазарович М. В. *Легіон Українських січових стрільців...* – С. 502; Тинченко Я. *Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921)*. – Київ, 2007. – Кн. 1. – С. 421.

⁹ Думін О. *Історія легіону Українських Січових Стрільців...* – С. 39.

¹⁰ Шухевич С., Др. *Видиш Брате мій...* – С. 55.

¹¹ Там само. – С. 56.

¹² Лазарович М. В. *Легіон Українських січових стрільців...* – С. 71.

не треба “Україні”, бо там для панів тільки місце, з свідомістю, що їх пани тяжко скривдили в дорозі, що їх ошукали, одурили, що тільки горячого часу їм вкрали на безцільні вправи та пусті, шумні промови?”¹³.

Загалом на підставі щоденника можна зробити висновок, що думка автора про колег по Легіону була далеко не найкращою. Він дуже критично оцінював особисті якості щонайменше деяких стрільців, засуджуючи їхній снобізм, схильність до алкоголю та недостойну поведінку¹⁴.

Після проходження вишколу січові стрільці взяли участь у бойових діях. У щоденнику відображено обставини і розвідувальних рейдів, проведених наприкінці вересня, і боїв під Самбором, у яких автор брав участь у складі сотні Дмитра Вітовського. Зокрема, В. Стефанишин залишив опис вражень від бойових дій проти ночі 22 жовтня¹⁵. Тоді сотні довелось відступити, а невдовзі її відвели у резерв.

Записи за листопад 1914 – лютий 1915 рр. стосуються життя стрільців у тилу і розповідають про їхнє перебування на Закарпатті. У цей час нотатки В. Стефанишина стають більш уривчастими і менш регулярними, тож можна ствердити, що у джерелі найкраще описано події вересня та жовтня 1914 р. У лютому 1915 р. автор захворів і потрапив до шпиталю в м. Лугож, яке тепер знаходиться на території Румунії. Покинувши шпиталь через місяць, автор прибув до Мукачева, де розташовувався Кіш УСС, який по суті був збірним пунктом для стрільців, що поверталися з відпустки чи лікування. Записи уриваються на початку квітня, перед поверненням автора на передову.

Поки що залишається нез’ясованим шлях надходження щоденника до архіву. Вочевидь, невдовзі після повернення з лікування до Закарпаття автор передав свої нотатки невстановленій особі, завдяки якій записник і зберігся. Судячи зі штампу на рукописі, він деякий час знаходився у Центральному василянському архіві.

Сам В. Стефанишин продовжив службу в австро-угорській армії до осені 1916 р., коли потрапив у російський полон. Згодом він узяв активну участь у подіях Української революції 1917–1921 рр. Від січня 1918 р. В. Стефанишин служив у Галицько-Буковинському курені січових стрільців¹⁶, від травня 1918 р. був півсотенним 3-го Січового куреня 2-го Запорізького полку Окремої Запорізької дивізії, у 1919–1920 рр. командував сотнею у 1-му полку Січових стрільців та 6-ій Січовій дивізії, а від 5 червня 1920 р. – 47-им куренем у складі цієї ж дивізії. У 1921 р. він брав участь у Другому зимовому поході Армії УНР, і 7 листопада загинув під час бою під Коростенем¹⁷.

Варто відзначити, що щоденник В. Стефанишина не надто інформативний, велику частку його обсягу займають рефлексії автора, пов’язані зі становленням його світогляду та особистим сприйняттям війни. Утім, він допомагає поглянути на історію Легіону УСС зсередини, відчути атмосферу, яка панувала всередині цього військового формування, і з’ясувати маловідомі сторінки історії січового стрілецтва.

Нижче подано найбільш інформативні та репрезентативні, на нашу думку, фрагменти щоденника В. Стефанишина. Текст відтворено зі збереженням усіх лексичних, граматичних та пунктуаційних особливостей. Скорочення та пропущені фрагменти слів розкрито у квадратних дужках. Наприкінці додатка вміщено примітки та необхідні пояснення.

¹³ ЦДІАЛ, ф. 353, оп. 1, спр. 241, арк. 4 зв.

¹⁴ Там само, арк. 7, 9–9 зв.

¹⁵ Там само, арк. 19 зв.

¹⁶ Тинченко Я. *Офіцерський корпус...* – С. 421–422.

¹⁷ *Другий Зимовий похід, або Листопадовий рейд* / упор. О. Веремійчик. – Київ, 2006. – С. 84.

ДОДАТОК

[Арк. 3]

Горонд [1], 8.IX.1914
виїхав я до Стрия.

Звідтам вернув я у Станіславів по трох днях, а в два дні пізніше опять поїхав до Стрия. Перед виїздом алярмували нас (стрільців) кілька раз, і кілька разів, готовий до дороги, вертав я з сокола домів, щоб опять за часок вибиратись та пращатись з родичами. На кінець несподівано о 1-шій год. в полудни я поїхав.

На двірці (як звичайно) зібралось досить людей, та все – на жаль – майже самі чужі. Ні сліду нашої “інтелігенції”, ні одного майже “соколяця”. Так ми полишали наше місто!

Не о такім пращаню я мріяв. Місто щирого, сердечного пращаня, перед яким уступилиб всякі, навіть товарискі згляди, стрінула нас польська музика при акомпаніменті людського та нашого [Арк. 3 зв.] бездумного, ніби веселого, чи там юнацького реву та “гучних” овацій чужинців! Усе прощання обавилось криком, нещирим, штучним криком, що мав викликати і в нас, і в остаючих театральний настрій.

З за крикливих, ніби підбадьоруючих окликів та пекельного гамору утікла уся сьвідомість поваги хвилі, розвіялись почування, погубились переполохані думки!

Психологія товпи!

Одна лише сцена скидала різкий контраст. Вона глибше вбилась мені в память: перед нами сестра тов. Сор. Хоч не краля собою, та все таки досить симпатична *воуліс* [2]. Мовчки стоїть, погляд впилила в брата. Ніколи не забуду тих великих, карих, сьвітлячих очий, що з таким болем впились в одно місце! Уся розпука, сама туга та жаль зібрались в них. А дівоча грудь раз в раз піднімалась високо та спадала в скорім хвилюванню. Так і видно було, як билось горяче серце під тоненькою газою!

Здавалось, що се вулкан хвилю перед вибухом. У нім кипить, клекотить, вже колибають ся його стіни. [Арк. 4] Ось, ось він вибухне. Та не того, щоб ругнути огненною лавою та понести смерть і загибель в розкішні городи, але щоб нездержимою струєю горячих сліз виляти увесь жаль і розпуку, і все те, чим накіпіло сестрине горяче серденько...

Вона одинока може щиро пращалась.

Пекольна була наша їзда. По кілька годин вистоювали ми на кожній стациї. Найдовше довелось нам ждати в Моршині, бо від 2. в ночі до 7. вечір. Та однак нічого путнього ми не діждались, так що під ніч рушили пішки до Стрия. Помучені, знетерпеливлені до краю, прийшли ми десь о півночі до Стрия, щоби провести ще одну безсонну ніч.

По дорозі, в Болехові говорив я з одною гарною жидівочкою. Лібліхівна зветься. Вона жалувала мого віку хлоп'ячого, мого життя ярого, що ось ось тільки що почалось всміхати мені... Ха! ха! ха! Я замолодий! Чи бачив хто таке?!...

Та справді, чи я коли подумав над тим так добре совісно?! З нехотям навела жидівочка на мою [Арк. 4 зв.] бідну голову легіон сумнівів всіляких та спричинила важку душевну боротьбу, і хто зна, як там буде, чи не ліпше булоб вернутись?...

Проч думки трусливі!

В Стрию багато дечого знеохотило і мене і прочих. Не дивниця. Такі порядки... До того ще у стрільці почали брати лиш “інтелігентів”. А таку масу здорових хлопців тільки буйних Гуцулів домів повідсилали! І що вони скажуть тепер, ті Гуцули, що

з таким запалом горнулись до нас, що тільки набідувались, наголодувались в дорозі? Що скажуть вони всі, як прийдець ся їм з нічим вертати, з одною сьвідомістю хиба, що їх не треба “Україні”, бо там для панів тільки місце, з сьвідомістю, що їх пани тяжко скривдили в дорозі, що їх ошукали, одурили, що тільки горячого часу їм вкрали на безцільні вправи та пусті, шумні промови? Що скажуть вони? А що їх рідня, знакоми? А що другі сьвідки!?

Яка деморалізація!

І між нами не ліпше: кругом [Арк. 5] непевність, тревога, нервове придане. Кругом нарікане й далі: їсти не дають, спати зимно, про мундури ні згадки, на всі боки воловодять нами. Що задумують з нами? От пропадем марно, ні за цапову душу згинем... Хиба кинути все та вертати в хату!

Нараз ведуть нас ні звідси, ні звідти до присяги. Ошоломлене. Сеж важний крок! Вернуть буде запізно! По тім все пропаде!... Іду з прочими. Сталось! Пропало!

Ми присягли Австрії. Значить ми вже жовніри. Та проте відносини не поліпшились. Все по давньому.

Ходять чутки, що Москалі недалеко.

Нараз – ідем! Куда – не знати. Одні кажуть, що на Лавочне до Мункача [3], другі, що до Ясла [4]. На стації в Стрию також майже нікого не бачу. Ждем на двірці кілька годин. Вкінці рушаєм – на Угри.

Вечір. Ніч. Їдем чудовими верхами. Таємничо та велично знимають ся їх хребти та никнуть десь далеко, ген ген аж під зорями у темрявах ночі. Шкода, що се не день!

[Арк. 5 зв.] Ніч була зимна. Поволі й дощ став падати. А тут ми в льожах, повно нас мов оселедців в бочці. Рушитись нікуди. Стати годі. Студінь на верхах страшенна. Вітер провіває скрізь аж до костий. До того всего цей дощ!

А чорти побралиб таку їзду!

Нараз стаєм. Ждем на однім місці кілька годин: се карамболь десь перед нами. Їдем дальше. Минаєм якусь чорну масу. Се потрошені вози. Що, як воно сталось – не знаєм.

Дніє. Тільки стане поїзд (звичайно серед чистого поля), сейчас вишикується рій голодних добровольців та мов хмара саранчі паде на поля і гризе, що під руки попаде. Щож голодні най крадуть! Голод нехай. Вчера нічого не їли через цілий день: купити нігде, а старшина наша не дає.

Ми вже в Лавочнім. І тут нігде чоґо купити! Дістаєм обід. Гіркий сьвіт з таким обідом!

Ідем дальше. Вже не вистоюєм по дорозі годинами.

По обох сторонах чудові пейзажі. Гордо знімає Бескид свої верхи, один висше другого. Ми вже на Угорщині.

[Арк. 6] Вже кидають ся в вічі червоні, мов кров, намітки дівчат та молодичь, карі очі мадярок.

Вечір. Висідаєм в Мункачи. (Нині вже 5.IX.) Ні! Їдем дальше, на село. Стаєм на слідуоючій стації, в Mezö-Terebes [5]. Ждем добрий шмат часу під поїздом, крутимось без ціли до півночі. В кінці ночуєм в Горонді. Сплю, як більша часть стрільців в отвертій столі, а радше в шопі. Сей будинок зложений з двох стін і з даху, тільки тому не конче тепло там спати. Про студінь вночі не треба й згадувати. Наша ідея замерзне тут хиба та з голоду минеться.

Мимо всего живем якось. Непорядки такі самі, як давнійші: по сто старшин в четі. Кождий рад би старшувати, слухати нікому. Кругом невдоволене та відказуване. Але щож? терпіти треба. Вже пропало. Присяга держить!

Багато вимагають, а мало дають. Головним предметом нашої журби – се жолудок. Здасть ся ми не військо, ми лиш граємось в жовняр [...]

[Арк. 6 зв.] Неділя. Відноси[ни] вже дещо ліпші. Порядок з кухнею. Харч вже лучший. Дальше нічого не робим. Мундурів не дістаєм. Лиш казки всілякі про них ходять. Загально: порядку дальше нема. От капарство!

[...]

12.IX. Горонда.

Погане товариство! Хлопці кленуть, аж в ухах лящить. Розмовляють [Арк. 7] лиш про таке, що аж гидь береть ся слухати. Впрочім цілу днину й більшу часть ночі гниють у корчмі. Такі українські добровольці, переважно, “інтелігенти”! Селян Гуцулів мальтретують, за ніщо їх мають ті, “народолобці”. Аж сором сказати! Правда, між Гуцулами злодії і инча голота, та сеж тільки одиниці! Чогож всім терпіти за одного?!

Що вони собі тепер думають про “панів” ті Гуцули?

Хочу вчитись по мадярськи, здасть ся.

Чи раз ліпше бачу, які то темні ті мадярські “Руснаки”. Наскрізь змадяршені, пригноблені, зневірені до краю у свої сили.

І мене нападає якесь пригноблене. Чую, що дух мій завмірає. Не можу привикнути до сего нового життя. Тут всі ми марнієм душею і тілом. А вирватись нема спромоги. *Lasciate ogni speranza* [6]. Душа в кайданах заснула. Не сила єї збудить. Проснеть ся часом на малу хвилинку і сейчас опять засипляє.

Живем, як звірі, без думки про завтра! Череву – се ідея наша! [Арк. 7 зв.] Україна?... Ет! Чи побачимо Єї? Заледви. Не на те вона заносить ся.

Чи “вони” не обдурили нас, звязали присягою, а тепер хотять лиш використати за дурно, чи що?

Горонда. 13.IX.

Маю вражіне, що ми тільки граємось у військо. Здасть ся мені, що я на прогульці і нині, завтра верну вже домів. Таке тут все неподібне до військової карности та порядку.

Сон мене бересь. В голові неясно, думати порядно не мож. Я ледви животію...

У сні немов питаю я себе часом: “Де іскра Прометея? Не вжеж би вона погасла? Боги!! Я гину! Душусь у тій атмосфері!...”

Колиж тому кінець буде?

Г[оронда]. 15.IX.

Но! Діждались мундуру! Маєм вже плащі, шапки, тепле біле [Арк. 8] та – “мавзери”. Іде воно до ліпшого.

Біда тільки, що так скучно...

Г[оронда]. 17.IX.

Зле! Кажуть віддати “мавзери”. Обіцяють “верндлі”. Жах, якби з киями підем?! Нема амуніції до “мавзерів”, кажуть. Що се за порядок! Се військо?!

В Ужоку, 18.IX.

17.IX. о 9-тій год. вечір алярм! “Їдем вже”! Куди – не знам: “на Москалів!”. На збірці дістаєм верндлі. Промова команд. Молека [7]. Ідем на стацию Mezö-Terebes. Тут знова ждем в безконечність. О 1-шій в ночі відїздаєм. Прямуєм десь на Ужок.

Бувай здорова наша Горондо! Пращайте товариші любі!

На віки може!...

Дрімаю в купе. Дніє. Перетинаєм зелені верхи. Перед нами чудна панорама гір. Яка тут краса [Арк. 8 зв.] Мимохить будеть ся думка в дрімаючій душі. Верховино!!... Так би й гукнув зараз коломийки!

Дарма, що дощ росить, а верхи в сіру мраку закутались. І в тому осінньому виді є своя краса.

Нині (18.) пополудні ми в Ужоку. Се вже Галичина наша. Звідси їдем до Сянків на квартири.

Сянки – діра ще гірша від Горонди: нігде нічого не дістанеш. Село, чи так містечко положено дуже високо на самім хребті Бескиду. Студінь незвичайна.

Тут представився нам наш місцевий командант, Лях. Чи се не глум? Ляха над нами поставили.

Сянки, 19.IX

Нема що, ми вже військо! Ідем на патрулю околицю провідати. Се вже не забавка: Москалі вже близько. Інча річ, що ми ще навіть набоїв до кріса немаєм! Щож, буде біда.

Якось нескладно йде воно: ніхто [Арк. 9] нічого не знає з нашої старшини. От де-що лизнув з книжки оден з другим, та вже на війні проводити береть ся. А я сам зовсім не ліпший... Чи не завелику відвічальність беру на себе?

В бою голови треба, а передусім практики та вправи. Там пропало вже “верни!” около сього! Та бо ми й стріляєм подло, дехто щей ручниці в життю своїм не бачив. Не згадувать, що кріси наші старі, дрантиві верндлі! А багнети хіба на пострах носим. Про фехтунок поняття в нас немає. Одним словом: зле!

Хіба на зарізь ведуть нас!

Все одно! В одно погибати!

[Арк. 10]

Revheli [8], 29.IX.1914.

24 рано пішли ми, як звичайно, на патрулю. Нічого підозрілого не замітили! Вертаєм безпечно домів. Нараз чуємо стріли, оден, другий, далі цілі сальви, і чим раз ближше нас. Москалів сила, вже ось, ось недалеко. В Сянках вже кипить бій. Починаєсь канонада. Нам ніяк вже вертати. Ідем манівцями до Ужоку. Та бо й там вже годі дістатись. Крутимось, блукаєм. Ніби прямуєм до Nagy-Berezna [9]. Там назначена наша збірка.

Чим раз ближше небезпека. Вже й кулі свищать. Зпершу числимо кожний стріл, згодом привикаєм до канонади. Здаєть ся, що се не кривава битва, а буря з громами гуде десь за верхами. Втікаєм далше [...]

[Арк. 12] Поволі й веселість вертає. Починаю насміхатись з нашого страху, з переляканих товаришів. Сміюсь з незручності Москалів, що не вміють нічого поцілити, дарма, що кульки брелять над самою головою. Стараюсь розвеселити товаришів, вирвати їх з пригноблення, та воно не вдаєть ся. Вони далше вдирають, а я біжу за нами та сміюсь і приговорюю. Яка се була веселість, чи тільки удана, чи справді щира, не тямлю. Знаю тільки, що я втікав позаду з командантом та при кінці почала моя нагла веселість уступати перед новими думками: я став сердитий.

Чогож вони так втікають на осліп! Мов перелякане стадо овець. Не вжеж такий великий їх страх? (Я забув про те, що перед хвилию діялось зо мною.) Що він може, той страх!! [Арк. 12 зв.] Чому вони не стануть?! Чомуж я не з ними разом? Таж у мене є ще тільки сил, щоб їх дігнати!

Та мені соромно було так на сліпо втікати, так по “дурному”, а рівнозначно я завидував їм, що вони можуть так вдирати.

Кілька раз перебігали ми через справжній град куль. Вкінці найнебезпечніше місце було вже за нами. Вже не було чути свисту куль. Верхами спішили ми все далі і далі. Від втоми та голоду ледви держимось на ногах. Та проте деремось з верха на верх, з хребта на хребет, аж віддих спирає. Під вечір сходимо на гостинець. Тут повертають нас назад! Вертаєм. Я вже ледви теплий волочусь назад у Сянки! Що ми зробим без начальника в битві?

На щастє, стрічаєм сотника. З ним опять повертаєм до Надь-березна. Шалений марш. Чи йти, чи лишитись? Ось, ось впаду. Та товариші кинуть мене, не муть ждати. Вони самі ледви живі. Страшно лишитись самому в чистім полі: москалі за плечима...

[...]

[Арк. 14] В два дні пізніше ідем дальше. Стаєм на поготівле в селі Revheli. Ночуєм над рікою, на голій землі в болоті. Звідси висилаєм полеву сторожу на недалеку гору. В ночі, серед дощу треба дертись по ковзских, стрімких збочах, без стежки, без сліду. І студено і мокро...

Другої ночі – алярм!: повинь. Наша річка прибула. Мусимо втікати з наших леж. Коло полудня ідем на квартири до села.

Половина сотні голосить ся до оглядин лікарських. Зневіра огортає всіх. Усі слабі, знеохочені, хочять вертати домів, або йти до “легшої служби”. Крайний нелад. Щось недоброго задумують зробити з нами ті Ляхи й Мадяри! До мадярської “ляндштурми” хочять нас всадити. От на загибіль ведуть нас. Всі діри затикають нами.

Ото діждались! Усі послабли на душі й на тілі. Мої товариші голосять ся слаби-ми. Хібаж піти й мені [Арк. 14 зв.] за ними? І я слабій... Одинокий тут лишусь?...

[...]

[Арк. 15]

Ревгелі, 30.IX.1914

Добре вчинив я, що остав. Ситуация ліпша. Красші вигляди. Може незабавом в Галичину підем. Коб тільки скорше!

Як тішусь, що я лишивсь при сотні!...

[...]

[Арк. 16 зв.]

16.X. В полі між Туркою а Самбором

Но! Діждались, та собі на лихо! 12.X. поїхали ми до Унгвару [10]. Ще з Березна післав я картку до Кракова. Та чи дійде вона до Нусі?..

З Унгвару вернули ми опять через Надь-Березну аж у Гаязд [11]. Зовсім без потреби пересиділи ми два дні у вагонах. Дві безсонні ночі провели на залізниці. Проклятий порядок! Погане те військо!

З Гаязду ідем пішки під Самбір. Спати хочеться, жолудок порожній, а ти махай такий савіт!

Ночуєм в Борині. Другого дня переходили через Турку. Усюда сліди [Арк. 17] війни: місто спалене, кругом румовища, по дорозі валяють ся трупи кінські та останки поламаних возів.

[Арк. 17 зв.]

17.X. Вечір.

Цілий день острілювали нас. Над головами пукають шрапнелі. Гранати поле риють. Воно гарно виглядає, як гранат вдарить в землю! Здаєть ся, що се вулькан вибухає. І страшно, і заразом так гарно!

Нині маєм вже трох вбитих і кількох ранених. Гарний початок! Се впрочім не робить великого вражіння на мене. Кулі свищуть, а я сховався за вал, скуливсь та дрімаю. Очікую чогось страшного, чогось такого про що боюсь погадати.

[Арк. 18]

21.X. Р[ів] стр[ілецький]

Нині вже третій день лежимо в “яриках”. До стрілянини ми вже попривикали. Коло нас гремить, а ми собі байдуже. Спимо спокійно. Нічо нас не вражає. Трупів минаєм, мов якісь колоди. І не в гадці нам, що за хвилину і нам може лягти прийдець ся. Ми стали живими автоматами без души.

[Арк. 19 зв.] [22 жовтня] О 2-гій год. ідем вперед! Мовчки сунемо розстріляною, мов духи. Довкола сутінь мов вечером. Тяжка мрака ловить кожний підозрілий звук. Минаєм полонину. Продираємось густим лісом.

Нараз глухий грокіт. Градом посипались московські “дум-дум”. Несамовито пристанув кожний. Роздавсь крик: “Вперед!”, “Вперед, хлопці!”, “Впері-ід!”. Кожний кидаєсь перед себе. Біжу з гуртком кілька кроків. Стаю. Крізь гущу годі продертись. Дивлюсь: нічого не бачу. Темно, мов в пеклі. Товариші стратили “чуте”. Погубились в непроходимім лісі. З-за густих, колючих хащів годі рушитись. Стріляти неможливо: власного кріса не бачиш. До того перед нами Мадяри. Продертись до них годі. Взад вертати? Ніколи! Щож робить? Ні нашим помочи, ні себе спасти. Попались в клітку. Нікуда рушитись. Стрілянина змагаєсь. Шалений лоскіт й тріск над головою. Дощем паде галузя з смерік. Град трісок летить на нас. Зойк ранених серце роздирає. Від пекельного гуку дροжить воздух. Страшна борба сьвітів. Сказались елементи. Чи в пекло ми попались? [...]

[Арк. 21 зв.] Під вечір робим відворот. Ідем десь навманя. Ночуєм в якихсь опущених яриках. Ми зблудили. Боїмось, що ми вже в московських шанях. В такому разі ми пропали. Мара смерти стала перед кождим в цілій своїй грозі. Хвиля поважна. Кажуть покидати стрілецькі відзнаки. Мовчки відривають товариші рожі та кидають. Отсе наша ідея так паде на землю. Жаль стискає серце. Ні! Я не кину відзнаки! Хай там буде, що хоче!

Рано по довгій блуканині позбирались ми в кінци у наших вчєрашних “декунках”. Не всі очевидно. Тут нас лиш кільканадцять. Четар ранений, прочі розбиті. Вчєрашний напад нам не вдавсь.

Страшний для нас був той ранок незабутній (22.X.), що його ми нині пережили. Ми ледви приплентались тут. Вмираєм з голоду й спраги. Задля втоми і рушити [Арк. 22] не можна. Я поклавсь у рів і встати не в силі.

Дивлюсь: довкруги самі мари снуютьсь. Все таке бліде, висохле, знеможене, сонне ледви держиться на ногах з перетомлення. Шість день, проведених в декунках, поклато на нас своє пятно. Дехто сидить, або лежить безсильний. Сказавбись, що се труп: таке мертвецьке в нього обличя. Лиш очі горять якимсь страшним несамовитим вогнем, бо глибоко запалі очі, що кидають фосфоричний, божевільний здаєть ся, блеск – се одинока ознака життя, що притаїлось десь у нутрі людини і визирає відтам тими сьвітячими очима [...]

[Арк. 22 зб.] Вечір. Ми вже не в резерві, а в першій розстрільній. Се не жарт! Вночі сподіємось нападу. Нетерпеливо ожидаєм тої ночі, що принесе нам щось нового, ще досі не виданого [...]

25.X. Дворець в Турці

23.X. о 3-тій в ночі починаєсь стрілянина. Стріляєм без мряня: звісно у ночі. Чи впав хто від моєї кулі? Може так нехотючи повалив ся якийсь юнак цвигучий?... Може десь жінка з дітьми дрібними гірко заплаче також через мене...

Годі! Годі! Відчепітесь, думки безглузді! Лишіть мене в спокою! Не до вас [Арк. 23] мені тепер.

Рано 23. якийсь дивно похмурий. Не добре день заповідаєсь. Я слабну. Не видержу більше!.. Вже досить мені війни. Страшна вона!

Під вечір іду у Лужки. В лісі заблудив я. Недалеко густі стріли. Москалі близько. Я зайшов десь до Топільниці чи до Недільної. Наші далеко на боці. Ніч. Наш трен втікає. Роблять відворот. Я такий слабий... Все байдуже мені. Лишаюсь. Розбираюсь в якійсь хаті. Кладуть спати. А як дістанусь в полон?.. Хай там! Мені вже все обостне! Що обходить мене сей сьвіт?! Що мені “вони”?... Я так спати хочу... Коб так на віки заснути!..

Рано 24. приходжу в Лужки. Стрічаю наших. Вертають з війском до Турки. Прилучуюсь до них. Проклята дорога! Цілий день й пів ночі воліклись ми страшним болотом. Гостинець загачений треном. Треба обходити вози, ждати. Йдем всі валкою, без порядку. Полки мішають ся. Мадяри, Румуни, Німці – чиста вежа вавилонська. Гублю з очий своїх. По 12. вночі приходжу до Турки. Стрільців годі найти. З утоми валюсь з ніг. Ночую в якійсь опушеній хаті.

Другого дня рано стрічаю стрільців. Розбитки з усіх сотень збирають ся на стациї. [Арк. 23 зб.] Наше положене – крайне. Дехто аж мліє з голоду. Згодом дістаєм їсти. Випогоджуєсь наша чорна доля. Приходить сотник Вітовський [12]. Ідем до Горонди. Коби лише скорше! Коб вирватись уже з тої неволі мадярської: боїмось, щоб не погнали нас опять з Мадярами в шанці.

Унгвар, 26.X.

Ми вже в Унгарі! Ждем від ночі на двірци. В безконечність протягаєсь ся ожидання. Треба перепросити Угорщину. А з такою втіхою покидав я перший раз ту прокляту Мадярщину! Та щож? Нічого робить. Ліпше вже там, як у шанцах! Війна така страшна...

Горонда, 6.XI.1914.

Я вже тут! Від 27.X.

Відпочиваємо. Правда раз-у-раз тревожать нас алярми та поголоски про відхід у лінію, та ми собі з того мало що робим.

Майже ціла наша сотня (останки!) зголосилась до лікарських оглядин. Майже всі слабі, або прикидаються такими. [Арк. 24] Мене узнали слабим. Що то буде дальше?

25.X. писав я вдруге до Кракова. Боюсь, що і ся картка не зайде. Я вже майже забув про своїх. Якось не відчуваю “туги за ріднею”. Чом се в мене не так, як у других?...

Горонда, 11.XI.1914

Яка круганина! Лікарські оглядини одні по других. Перший лікар узнав мене нездатним до полевої служби з огляду на мій вік. Другий і третій узнали мене “здоровим”. Правда, я здоровий. Алеж бо я і хворим не робився! Я не з хворобою йшов до оглядин. Я хотів лиш дістатись до “легшої служби”. Та лікар не зрозумів мене добре,

чи що. Досить що я належу до “здорових”. Правда, що се можна ще змінити, але не хочу. По що? Піду в лінію!

Часть товаришів пішла вже в поле. Я на разі остав. Відповіді з Кракова нема. Отже значить ся, що всі нитки, які вязали мене ще з родиною, – піврвані! Я тепер сам на сьвіті. Піду у лінію і згину. Пропаду марне. Та ще як робітник на чужій, на ненависній мені ниві. Згину, вбиваючи других людей, таких же самих винних, як і я!!! На таке я зійшов! Радуй ся душе моя!

[...]

[Арк. 25]

Горонда. 14.XI.

Іду до Страбичева, а зглядно мене там завели. Алежбо і порядки там! А старшина! Нічого казати: який пан, такий крам. Не хочу там бути за нічо в сьвіті. До того ще нема товаришів. Самі чужі. І з ким я піду? Не видержу в такій атмосфері! Вертаю в Горонду. Постараюся перенести до “легшої служби”, і остану разом з старими товаришами. Се одинокий вихід.

[...]

[Арк. 25 зв.]

18.XI. Страбичево (Mező-Terebes)

Сиджу тут уже. Ходжу на варту, на вправи, у стрільницю... І так живу поволі. Доки воно тягтиметь ся – не знаю.

Вербують агітаторів на Україну. Яка шкода, що мені ніяк їхати, по московськи не знаю! Як хотілось би поїхати, полинати птахом на степи наші рідні і зо сну побудити народ свій і кликнути братам рідним: “Вставайте! Кайдани порвіте!”

Та не судилось мені бачити, як встає народ, як тріскають окови, як валить ся замерзлий гігант під подувом [Арк. 26] весняного леготу! Не побачать сього мої очі! І не скажу я, дивлячись на розбурхані хвилі местників народньої кривди: “Се я їх закликав! Мое отсе діло!..”. Не мені те щастя судилось! Не мені!.. Я лишусь і дальше гарматним мясом, мертвим нижником у руках инчих! Не на се йшов я! Не такого ждав я!

[...]

[Арк. 27]

Веребеш [13], 2.XII.1914.

Вчера перейшли ми до сотні [Арк. 27 зв.] Дідушка [14]. Ночуєм тут в селі, а на цілий день ідем на гору, як резерва. В селі біда. Спати нема де. Студінь велика. Я мушу ночувати в оборозі. Я хворий. З дня на день трачу сили. Я такий знеохочений до всего, що хиба одна смерть положить край тому животінню!

В горах такі чудові картини! Схід сонця на тлі покритих снігом верхів – щось чудесного. Ціла природа така гарна, так тягне до себе... аж легше тут вмирати, ніж деінде. Так би ляг на сніг мягонький та приголубивсь до матінки природи... І найшов би тут такий спокій... Спокій для розбурханої душі...

Кругом краса, сама гармонія... А я тут хворий, знеохочений... Ох! Вже довго не видержу! І чиж дивниця?

Пополудне. Йдем дальше вперед, в сторони Лятурки.

[...]

[Арк. 30]

29.XII. Здиньова [15].

Вчора вночі алярм! Йдем за село у шанці. Цікаве: з вечера пішло на Мунчель (гора над Здиньовою) кілька сотень рекрутів та резерви, все військо іде вперед, а стрільці вертають на зад! Для нас се новина. Досі все противно бувало.

Нині пополудни вертаєм опять до села. І знову все по давньому.

[...]

[Арк. 32]

7.I. Szarvaskut (Оленів)
вартівня о 12 год. в ночі

Нині в перший день Різдва відвідав нас Боберський [16]. Привіз дарунки з Відня! Хоть раз повіяло рідним вітром тут на чужині. Не багато нас потішив. Про спочинок годі думати навіть в теперішній час. От завтра, здається, ідем даліше. Потребують нас, тай годі. Будемо [Арк. 32 зв.] тинятись хтозна доки.

Перший раз Різдво святкую на варті. Якось не дуже прикро мені. Радше весело. Я ніби вдоволений, що воно ще не гірше. А може я себе тільки так дурю?..

[...]

[Арк. 35]

4.II.1915. Мункач
в шпиталі

Змогла мене недуга! Тепер, при самім кінці, коли мені вже рідний дім всьміхався!! Чи довго прийдець ся тут забарить? Неконаче воно тут добре, яко повідали. Можливо, що то лиш тут, у тім однім шпиталі так. Та все ж таки годі нарікати. Добре, що вже тут дістався. А то було перед тим короводів! Від Анни до Каяфи водили. Казали мерзнути цілими днями. До того я вже вісім днів майже нічого не їв. Пішла моя сила! Не мені вже до олімпійських змагань! Та годі! Треба беречи те, що остало. Та чи вдасть ся? Не дбаю!

Життя – великий скарб. То не жаль віддати його за добру справу!!

5.II. На желізниці.

Вчера взяли нас з Мункача. Їдем в гллуб Мадярщини, а може аж до Австрії. То булоб далеко лучше. Маєм досить вигідний, спеціальний поїзд. Відносини багато красші. Та мені однако біда з моім жолудком.

[...]

[Арк. 40 зв.]

12.III. Лугош [17].

Завтра їду до кадри.

Шкода мені кидати сей шпиталь, ту тиху пристань. Тут так тепло було, так приємно. Мов воно і не на чужині, а десь між рідними. За цілу війну не бачив я любійшого місця. Так гарно було тут жити! Жаль кидати таку чудову дійсність, і забрати з собою одні спомини! На жаль, спомини тільки – се одинока [Арк. 41] річ, що вірно, аж до могили не кидає нас.

Все инче – нестале. Або само губиться, втікає від нас, або ми самі таки відрікаємось його, приневолені обставинами.

“Все йде, все минає..!”

Таке вже наше життя!

[...]

[Арк. 42]

17.III. Vár-palánka [18].

В Кадрі непорядки! Як звичайно! Не подо[ба]ється мені зовсім тутешнє життя!

26.III. Вар-полянка.

Якось поволі живеться. Час минає. 30. їду в поле. Нові труди, невигоди, може й смерть передо мною. Все одно! [Арк. 42 зв.] Піду на зустріч моїй долі.

Мойри ти не здуриш. Нігде скритися перед судьбою! Лучше самому її пошукати! Вперед!!!

[...]

[Арк. 43]

5.IV. Варполянка.

Завтра правдоподібно відходимо. Здаєть ся на Буковину. Як так, то трудно буде вернути до своєї сотні. Та побачим! Гірше не буде, як призначила мені мойра.

Примітки

1. Тепер – с. Горонда Мукачівського району Закарпатської області.
2. Волоока (гр.).
3. Тепер – м. Мукачеве.
4. Тепер – у складі Підкарпатського воєводства, Польща.
5. Тепер – с. Страбичово Мукачівського району Закарпатської області.
6. Облиш надію кожен (італ.).
7. Молік Індриж (1860–?) – полковник кавалерії австро-угорської армії, у серпні 1914 р. короткий час був командиром Легіону УСС, згодом відповідав за вишкіл стрільців.
8. Тепер – с. Забрідь Великоберезнянського району Закарпатської області.
9. Тепер – смт Великий Березний Великоберезнянського району Закарпатської області.
10. Тепер – м. Ужгород.
11. Тепер – с. Волосянка Великоберезнянського району Закарпатської області.
12. Віговський Дмитро (1887–1919) – український військовий та політичний діяч, у 1914 р. командир сотні Легіону УСС, згодом – полковник УГА, один із керівників Листопадового повстання 1918 р. у Львові, командувач збройних сил ЗУНР, Державний секретар військових справ ЗУНР. Загинув у авіакатастрофі.
13. Тепер с. Верб'яз Воловецького району Закарпатської області.
14. Дідушок Василь (1889–1937) – український військовий діяч, у 1914 р. командир сотні Легіону УСС, згодом – командир куреня УСС, один із організаторів корпусу Січових стрільців у Києві. Мешкав в СРСР, був репресований.
15. Тепер – смт Жденієво Воловецького району Закарпатської області.
16. Боберський Іван (1873–1947) – український педагог, голова товариства “Сокіл-Батько” (1908–1914), у 1914 р. – член Бойової Управи УСС, згодом – член Головної Української Ради (з 1915 р.), референт пропаганди у Державному секретаріаті військових справ ЗУНР, повноважний представник ЗУНР у США та Канаді.
17. Тепер – м. Лугож (Румунія).
18. Тепер у межах м. Мукачеве. Йдеться про замок Паланок, в якому у 1915 р. розташовувався Кіш УСС.

VOLODYMYR STEFANYSHYN'S DIARY AS A SOURCE FOR RESEARCH INTO THE HISTORY OF THE UKRAINIAN SICH RIFLEMEN LEGION IN 1914–1915

Ihor PETRIY

*Ivan Franko National University of L'viv Research Library,
5, Drahomanov Str., L'viv, 79601, Ukraine, tel. (032) 239-43-59,
e-mail: ihor.petriy@gmail.com*

A diary, kept since September 1914 till April 1915, belonging to Volodymyr Stefanyshyn, an officer cadet in the Ukrainian Sich Riflemen Legion, is researched in the article. The author's biography is studied, a content of the source as well as the author's world view and events he described, are briefly analysed. A supplement contains the most informative and representative extracts from the diary.

Key words: World War I, the Ukrainian Sich Riflemen Legion, memoir literature, diary.

ДНЕВНИК ВЛАДИМИРА СТЕФАНЬШИНА КАК ИСТОЧНИК ПО ИСТОРИИ ЛЕГИОНА УСС В 1914–1915 гг.

Игорь ПЕТРИЙ

*Научная библиотека Львовского национального университета имени Ивана Франко,
ул. Драгоманова, 5, г. Львов, 79601, Украина, тел. (032) 239-43-59,
эл. почта: ihor.petriy@gmail.com*

Исследован дневник подхорунжего Легиона Украинских Сечевых Стрельцов Владимира Стефанышина за сентябрь 1914 – апрель 1915 гг. Рассмотрена биография автора, кратко анализируется содержание источника, мировоззренческие позиции автора и события, которые он описывает. В приложении опубликованы самые информативные и репрезентативные отрывки дневника.

Ключевые слова: Первая мировая война, Украинские Сечевые Стрельцы, мемуарная литература, дневник.

Стаття надійшла до редакції 25.05.2011

Прийнята до друку 03.08.2011